

УДК 351.773:316.344.6-056.26

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2\(30\)-651-660](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2(30)-651-660)

Кожура Людмила Олександрівна доктор юридичних наук, професор, директор ННІ «Юридичний інститут, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», <https://orcid.org/0000-0003-4100-9530>

Власенко Валентина Василівна кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теоретичної юриспруденції, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», <https://orcid.org/0000-0001-5450-566X>

Чиж Богдан Ігорович кандидат юридичних наук, доцент кафедри теоретичної юриспруденції, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», <https://orcid.org/0000-0003-1688-4210>

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Анотація. В даній статті розкрито історію становлення інституту соціального захисту осіб з інвалідністю.

Виокремлено п'ять періодів становлення інституту соціального захисту осіб з інвалідністю.

Перший період починається з часів становлення Київської Русі та запровадження Християнської релігії, має назву «Церковне заступництво» починається з X ст. та закінчується серединою XVII ст.

Другий період бере початок з входженням українських земель до Російської імперії та Австро-Угорщини, а закінчується після Жовтневої революції, і має назву «Імператорське волевиявлення». Починається у XVII ст. та закінчується на початку XX ст.

Третій період має назву «Соціалістичні реформи та перетворення», складається з 3 етапів, яким притаманні специфічні особливості щодо публічного адміністрування права інвалідів на охорону здоров'я. Період починається з початком XX ст. та закінчується наприкінці XX ст. Перший етап періоду «Соціалістичних реформ та перетворень» має назву «Революційні трансформації», він починається після Жовтневої революції 1917 року та закінчується після Великої Вітчизняної Війни 1941-1945 рр. Другий етап періоду «Соціалістичних реформ та перетворень» має назву «Хрущовські реформи», він починається після Великої Вітчизняної Війни 1941-1945 років і закінчується близько 1970 років. Третій етап періоду «Соціалістичних реформ та перетворень» має назву «Радянська дійсність», починається у брежнєвську епоху 1970 років та закінчується з розпадом Радянського Союзу у 1991 році.

Четвертий період становлення інституту соціального захисту осіб з інвалідністю має назву «Українська самобутність». Період бере початок у 1991 році, після отримання Україною незалежності, та діяв до 2014 року.

П'ятий період є періодом російсько-української війни. Даний період характеризується: отриманням інвалідності, в тому числі, як результат каліцтва отриманого внаслідок бойових дій на території України; допомогою міжнародних донорів; збільшенням кількості інвалідів війни, в т.ч. військово-службовців та цивільного населення; реалізацією спільних програм України та міжнародних донорів для направлення на лікування реабілітацію закордоном; спрощенням процедури продовження інвалідності, але ускладненням процедури отримання інвалідності.

Ключові слова: війна, інвалідність, особа з інвалідністю, інваліди війни, соціальний захист, військовослужбовці, адміністративно-правовий захист.

Kozhura Lyudmila Oleksandrivna Doctor of Law, Professor, Director of the Legal Institute, Vadym Hetman Kyiv National University of Economics, <https://orcid.org/0000-0003-4100-9530>

Vlasenko Valentyna Vasylivna Candidate of legal sciences, associate professor, professor of the Department of Theoretical Jurisprudence, Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman", <https://orcid.org/0000-0001-5450-566X>

Chyzh Bohdan Ihorovych Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Theoretical Jurisprudence, Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman", <https://orcid.org/0000-0003-1688-4210>

HISTORY OF THE ESTABLISHMENT OF THE INSTITUTE OF SOCIAL PROTECTION OF PERSONS WITH DISABILITIES

Abstract. This article reveals the history of the establishment of the Institute of Social Protection of Persons with Disabilities.

Five periods of formation of the Institute of Social Protection of Persons with Disabilities are distinguished.

The first period begins with the formation of Kyivan Rus and the introduction of the Christian religion, it is called "Church patronage" and begins with the 10th century and ends in the middle of the 17th century.

The second period begins with the accession of Ukrainian lands to the Russian Empire and Austria-Hungary, and ends after the October Revolution, and is called "Imperial Manifestation of Will." It begins in the 17th century. and ends at the beginning of the 20th century.

The third period is called "Socialist reforms and transformations", it consists of 3 stages, which are characterized by specific features regarding the public administration of the right of the disabled to health care. The period begins with the beginning of the 20th century. and ends at the end of the 20th century.

The first stage of the period of "Socialist reforms and transformations" is called "Revolutionary transformations", it begins after the October Revolution of 1917 and ends after the Great Patriotic War of 1941-1945.

The second stage of the period of "Socialist reforms and transformations" is called "Khrushchev reforms", it begins after the Great Patriotic War of 1941-1945 and ends around 1970.

The third stage of the period of "Socialist reforms and transformations" is called "Soviet reality", it begins in the Brezhnev era of the 1970s and ends with the collapse of the Soviet Union in 1991.

The fourth period of development of the public administration of the right of persons with disabilities to health care is called "Ukrainian identity". The period began in 1991, after Ukraine gained independence, and lasted until 2014.

The fifth period, in our opinion, is the period of the Russian-Ukrainian war, this period is characterized by: receiving disability, including as a result of mutilation received as a result of hostilities on the territory of Ukraine; with the help of international donors; an increase in the number of war invalids, including servicemen and civilians; implementation of joint programs of Ukraine and international donors for referral for treatment and rehabilitation abroad; simplifying the procedure for extending disability, but complicating the procedure for obtaining disability.

Keywords: war, disability, disabled person, war disabled, social protection, military personnel, administrative and legal protection.

Постановка проблеми. Громадяни з інвалідністю є серед усіх верств населення будь-якого суспільства. Це люди з такими вадами здоров'я, як ураження опорно-рухового апарату та центральної і периферичної нервової системи; психічними захворюваннями та розумовою відсталістю; ураженнями органів слуху та зору; ураженнями внутрішніх органів; онкологічними захворюваннями. Для України проблема соціального захисту осіб з інвалідністю є особливо значущою у зв'язку зі стійкою тенденцією до зростання частки інвалідів у загальній структурі населення. Якщо на початку 90-х рр. минулого століття загальна чисельність інвалідів в Україні становила близько 3% усього населення, або 1,5 млн осіб, то в 2018 р. їх чисельність дорівнювала 2,65 млн осіб, у тому числі 122,6 тис. дітей-інвалідів, тобто частка осіб цієї категорії в загальній структурі населення становить 5,3% усього населення, відповідно їх кількість зросла майже в 1,6 рази. Разом з тим, особливого значення набуває питання соціального захисту осіб з інвалідністю з огляду на негативну динаміку збільшення осіб з інвалідністю в період

російсько-української війни. Дійсно, постійні обстріли територій України, активні бойові дії на полі бої спричиняють шкоди здоров'ю як серед цивільного населення, а особливо серед військовослужбовців. Нажаль, період починаючи з 2014 року і до сьогодні є непрогнозованим, а кількість осіб з інвалідністю постійно зростає.

Метою статті є розкриття історії становлення інституту соціального захисту осіб з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Упродовж всього існування людського суспільства виникало питання ставлення його до осіб з особливими потребами, можливості встановлення опіки та лікування. Обсяг такої допомоги залежав від багатьох факторів, передусім стану розвитку економіки, виробничих сил суспільства і характеру виробничих відносин, визначався політичним, моральним, релігійним світоглядом, станом розвитку науки, охорони здоров'я культури, освіти [1].

Перший період починається з часів становлення Київської Русі та запровадження Християнської релігії, має назву «Церковне заступництво» починається з X ст. та закінчується серединою XVII ст.

Перші згадки про опіку над особами з особливими потребами датуються X ст., коли у 996 році Київським князем Володимиром було видано указ про заборону ображати таких людей та, при можливості, опікуватися ними. Піддані Князя цим указом зобов'язувалися віддавати десятину свого доходу на утримання монастирів, церков, богоділень, лікарень і мандрівних нужденних. У Заповіті Володимира Мономаха (1053–1125 рр.), зокрема, йдеться: «Усього ж більше убогих не забувайте, оскільки вам по силі своїй можливо годуйте» [2, с. 42]. У цей період при Києво-Печерській лаврі Феодосієм Печерським відкрито притулок для хворих та інвалідів, людей без кінцівок, глухих та німих, психічно хворих тощо. У Церковному уставі 996 року згадується про обов'язок духовенства турбуватися про убогих та бідних, на утримання церков та монастирів було визначено десятину. На утримання цього закладу передавалися гроші з княжих прибутків. Історичні літописи підтверджують, що у X–XII ст. у Київській Русі організовувалися заклади, де не лише опікали інвалідів, але й навчали їх елементам грамоти, живопису, співу та різних ремесел [3]. Кормчі книги, що діяли в Київській Русі, закріплювали право інвалідів на охорону власного майна та інших громадських прав. Встановлювався обов'язок за злочини, які вчинені цією категорією осіб, відповідати в повній мірі за кримінальним законом. Безумовно, в цей час не можна говорити про запровадження права осіб на охорону здоров'я з боку князів, але започаткування гуманістичних норм щодо осіб з особливими потребами були відображені в офіційних актах держави. Тобто, вже з тих часів можна говорити про формування ставлення суспільства до зазначеної категорії осіб.

В епоху XV-XVII ст., в Україні значного поширення набували «богадільні-шпиталі», які визнавалися за специфічні форми допомоги хворим та інвалідам. Призначення богаділень не було чітко вираженим. До них приймалися каліки, божевільні дорослі й діти, непрацездатні та інші особи, які внаслідок певних обставин жили за рахунок суспільства. Проте існуючі форми опіки осіб з особливими потребами були недостатніми. Їх діяльність обмежувалася лише тим, що до цих осіб ставилися досить терпимо [3].

В період розквіту Запорізької Січі захистом прав осіб з обмеженими можливостями активно займалася запорізька громада. Загалом, та ж громада несла відповідальність за всіх її членів, особливо за убогих, жебраків, волоцюг. Згідно зі статутом, вона була зобов'язана утримувати убогих, а панський двір мав дбати про забезпечення їх певним заробітком, видачу готівки для придбання найнеобхіднішого. Відтак, саме очільники громади мали організувати притулок убогим (у спеціальному будинку чи вільних хатах). Старцям, а також збіднілим сім'ям односельців, допомагали харчами напередодні свят, зокрема Великодня і Різдва. Таким особам заборонялося жебракувати в інших селах, оскільки це негативно впливало на репутацію громади [1, с. 43].

Київське братство, яке було засновано в 1615 році, створило школу й шпиталь «для людей убогих, старих, залічених та духовних, як світських, так і лицарських». У цей час для скалічених у боях запорізьких козаків при Трахтемирівському монастирі над Дніпром створено шпиталь, він утримувався за кошти Січі, і при ньому проживало сотні інвалідів, яким надавали медичну допомогу. Цей монастир в той час став одним з найвідоміших в Україні. Його та шпиталь, при ньому, не раз грабували й руйнували, але Січ його швидко відбудовувала. Під час визвольної війни Січ розподіляла своїх поранених та інвалідів в інші шпиталі при монастирях і церквах, виділяла на лікування і догляд певні кошти із загальновійськового скарбу. Лікували та доглядали хворих у шпиталях ченці. Після зруйнування Січі, шпиталь запорожців при Межигірському монастирі мав бути перетворений на інвалідний громадський будинок. Проте останній було влаштовано в Кирилівському монастирі в Києві, а в Межигір'ї відкрито військовий шпиталь [1, с. 40].

У XIV– першій половині XVII століття починають запроваджуватися світські підходи щодо підтримки та допомоги нужденним та убогим. Пізніше, в літературі, це отримало назву приватна благодійність, що проявлялася через допомогу голодуючим, а також у лікуванні немічних і бідних. Такою діяльністю займалися і колишні державні діячі, і духовні особи (наприклад, колишній патріарх Никон)[1, с. 44].

Не можна оминути також діяльність українських братств – православних громадських об'єднань. Так, у передмістях Львова у XIV ст. було відкрито чотири лікарні; Київське братство мало свою школу і шпиталі для людей

убогих, «уломних», як духовних і цивільних, так і лицарських; у Кам'янці-Подільському функціонував вірменський шпиталь, що утримувався на кошти місцевої громади, де лікували хворих та юродивих різних національностей [4, с.22].

Другий період бере початок з входженням українських земель до Російської імперії та Австро-Угорщини, а закінчується після Жовтневої революції, і має назву «Імператорське волевиявлення». Починається у XVII ст. та закінчується на початку XX ст.

Розвиток та становлення інституту соціального захисту осіб з інвалідністю з XVII століття відбувається у двох напрямках – державного та приватного піклування. На початку правління Петра першого (Петровська епоха) діяли прикази - відповідні установи, що в умовах ведення перманентної війни, з метою фінансового наповнення державної скарбниці, почали обліковувати усі володіння монастирів і духовних владик, частину доходів яких вилучали до державної скарбниці. Зі скарбниці на соціальні потреби виділялися кошти за залишковим принципом. Потрібно відзначити, що на військове утримання в той час було виділено більше 1,3 млн карб., а на соціальні потреби – 0, 5 млн карб., з них на утримання жебраків та психічно хворих – 0, 02 млн карб.

У 1775 році Катериною II було підписано Звод законів про губернії, на підставі якого утворено прикази соціальної опіки – їх очолював Губернатор, який управляв богадільнями, будинками для невиліковних хворих та для душевнохворих. Це було зроблено з метою пошуку фінансування таких закладів, оскільки Губернія мала прибуткові установи на своїй території і могла перерозподілити кошти на соціальні установи. Також Імператриця звільнила Монастирі від утримання військових-інвалідів.

Треба зауважити, що категорія «інвалід» з'явилася у XVIII ст. у Російській імперії. Саме так почали називати колишніх військовослужбовців, які не могли себе обслуговувати за станом здоров'я, і тим більше – служити.

У 1881 році було створено Опікунську раду Установ імператриці Марії, до нього входило Опікунство сліпих. У 1889 році при Опікунській раді створюється Опікунство глухонімих, метою яких було підготувати цих осіб до соціального життя, працевлаштувати, надати при необхідності медичну допомогу, знайти житло. Річний бюджет на потреби даного відомства становив 150–190 тис. карб., з них понад 37 тис. – асигнувалося з Державного казначейства [2, с. 63].

Протягом 60-х років XIX ст., у зв'язку з розвитком промислового виробництва і залученням великої кількості робітників, низьким рівнем безпеки на виробництві, значно зростає чисельність трудових каліцтв та професійних захворювань. Це також приводить до поширення страйкового руху в країні та вирішення на державному рівні питання пенсійного забезпечення за інвалідністю, якщо остання настала внаслідок виробничої

травми чи професійного захворювання. Як наслідок, пенсійне забезпечення поширюється на працюючих на державних і приватних підприємствах у гірничій галузі [5, с. 8].

Третій період має назву «Соціалістичні реформи та перетворення», складається з 3 етапів, яким притаманні специфічні особливості щодо становлення інституту соціального захисту осіб з інвалідністю. Період починається з початком ХХ ст. та закінчується наприкінці ХХ ст.

Перший етап періоду «Соціалістичних реформ та перетворень» має назву «Революційні трансформації», він починається після Жовтневої революції 1917 року та закінчується після Великої Вітчизняної Війни 1941-1945 рр. Для нього є характерним запровадження нових підходів до потреб людини, ролі людини в становленні держави, направленні всіх людських ресурсів на перебудову держави з сільськогосподарської в індустріальну. Тобто державні інтереси превалювали над суспільними. Держава відмовилася від благодійницьких ресурсів щодо задоволення потреб інвалідів, та задекларувала повну опіку над інвалідами, кількість яких значно збільшилась через війни та революції, які супроводжувалися бойовими діями.

Другий етап періоду «Соціалістичних реформ та перетворень» має назву «Хрущовські реформи», він починається після Великої Вітчизняної Війни 1941-1945 років і закінчується близько 1970 років.

Характеристику цього етапу слід почати з того, що у післявоєнний період інваліди, що прийшли з фронтів Великої Вітчизняної війни, не мали можливості працювати, та, у своїй більшості, вели жебрацький спосіб життя, символізуючи ганьбу для радянської влади.

Разом з тим, державою вживала заходів по працевлаштуванню інвалідів. Так, станом на 1 липня 1945 р. в УРСР на обліку органів соціального забезпечення перебувало 331 965 інвалідів-фронтовиків. З них було працевлаштовано 243 859 осіб, що становило 73,4 %. Серед них було працевлаштовано інвалідів II групи – 172 990 осіб, або 52,1 %, інвалідів III групи – 142 619 осіб, або 93,1 % [6]. Восени 1946 р. питома вага працевлаштованих фронтовиків-інвалідів сягнула 87,2 %. Станом на 1 липня 1948 р. відсоток працевлаштованих інвалідів даної категорії було підвищено і він вже становив 94,3 % усіх інвалідів Вітчизняної війни, які перебували на обліку в органах соціального забезпечення[7, с.29].

Третій етап періоду «Соціалістичних реформ та перетворень» має назву «Радянська дійсність», починається у брежнєвську епоху 1970 років та закінчується з розпадом Радянського Союзу у 1991 році.

Міжнародні акти та міжнародна практика по забезпеченню права інвалідів на охорону здоров'я, сприяла підвищенню уваги держави до інвалідів та до задоволення їх потреб. Хоча політика щодо несприйняття цієї категорії осіб в соціумі продовжувалася та замовчувалася.

У 1978 році на підставі Типового положення про будинки-інтернати для інвалідів та людей похилого віку, яке було затверджене Державним комітетом

Ради Міністрів СРСР, встановлено матеріально-побутове забезпечення, організація контролю та догляду (медичного та культурно-масової роботи), проведення заходів, спрямованих на соціально-трудова реабілітацію людей з інвалідністю [8].

Четвертий період розвитку публічного адміністрування права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я має назву «Українська самобутність». Період бере початок у 1991 році, після отримання Україною незалежності, та діяв до 2014 року.

Для цього періоду, в межах розвитку публічного адміністрування права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я, характерним та домінуючим є таке: 1. особа з інвалідністю є повноцінним членом суспільства; 2. все суспільство відповідає за кожного свого члена; 3. пріоритетною складовою внутрішньої політики держави є надання допомоги особам з інвалідністю; 4. пріоритетом є системність державної політики щодо адаптації осіб з інвалідністю в соціум; 5. фінансове бюджетне забезпечення осіб з інвалідністю та їх опікунів; 6. масштабна державна соціальна програма по соціальній реабілітації військових інвалідів; 7. фінансове забезпечення військових інвалідів та членів їх сімей [9, с.74].

П'ятий період, на нашу думку, є періодом російсько-української війни, який почався з окупації АРК Крим та окупації частини Донецької та Луганської областей з 2014 року. Більш активна фаза даного періоду почалася з 24 лютого 2022 року. Станом на 1 січня 2022 р. в Україні налічувалося 2 725,8¹⁵ тис осіб з інвалідністю. Щороку спостерігається тенденція до збільшення чисельності осіб зазначеної категорії, зокрема й у поточному році у зв'язку з війною на території України.

Наголошуємо, що всупереч рекомендаціям Заключних зауважень Комітету CRDP стосовно першої доповіді України щодо виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю від 31 серпня 2015 р. зазначені статистичні дані в розрізі віку, статі, порушень збираються лише щодо осіб, яким інвалідність устанавлюється вперше, та по дітям з інвалідністю.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців станом на 26 липня 2022 р. чисельність українців, які перетнули кордон з країнами ЄС, із 24 лютого 2022 р. склала 9 926 884 осіб¹⁶. Варто наголосити на відсутності офіційних даних щодо частки осіб з інвалідністю в їхній структурі¹⁷. За даними НАІУ за кордон виїхало щонайменше понад 400 тис осіб з інвалідністю¹⁸ або 15 % від загального числа таких людей.

¹⁵ Статистичний збірник «Соціальні індикатори рівня життя населення».

¹⁶ <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

¹⁷ Відповідно до інформації місцевих органів виконавчої влади на 1 червня 2022 р. у Вінницькій області було обліковано 6 143 внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю, у Волинській – 2 187 осіб, у Житомирській – 3 135 осіб, у Запорізькій – 5 033 особи, в Івано-Франківській 4 077 осіб¹⁷, в Одеській – 2 925 осіб, у Полтавській – 8 700 осіб¹⁷, у Сумській – 1 647 осіб, у Черкаській – 4 899 осіб, у Чернівецькій 3 094 особи¹⁷ та в місті Києві – 8 486 ВПО з інвалідністю

¹⁸ Засідання у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів щодо обговорення питань щодо захисту прав і свобод українців, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав у зв'язку з війною росії проти України <https://www.youtube.com/watch?v=KVmfHMEtReA> (3.06.10)

Із районів ведення бойових дій до безпечних районів, де активні бойові дії не ведуться, переміщено (евакуйовано) понад 1 млн 866 тис осіб, з яких понад 33 тис осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення і понад 503 тис дітей¹⁹²⁰.

На період дії воєнного стану суттєво спрощено процедуру продовження інвалідності. Так, якщо особі з інвалідністю призначено повторний огляд, який припадає на період дії воєнного стану в Україні, такий огляд переносять на строк після завершення воєнного стану. Однак такий повторний огляд має пройти не пізніше шести місяців після завершення воєнного стану. Перенесення огляду можливе за таких умов:

- лікарсько-консультативна комісія не може направити осіб з інвалідністю та осіб, яким встановлено ступінь втрати професійної працездатності (у відсотках) на медико-соціальну експертизу;
- лікар не може направити дітей з інвалідністю до лікарсько-консультативної комісії.

Важливо знати, що лікар, який оформлює направлення на медико-соціальну експертизу, не може вимагати від пацієнта-переселенця (внутрішньо переміщеної особи) укладання декларації. Також лікарі не мають права вимагати у пацієнтів прибути безпосередньо на повторний огляд під час дії воєнного стану.

Інвалідність продовжується до останнього числа шостого місяця після завершення воєнного стану, якщо раніше не буде проведено повторний огляд. На таких же умовах продовжується індивідуальна програма реабілітації особи (дитини) з інвалідністю.

Таким чином, даний період характеризується: отриманням інвалідності, в тому числі, як результат каліцтва отриманого внаслідок бойових дій на території України; допомогою міжнародних донорів; збільшенням кількості інвалідів війни, в т.ч. військовослужбовців та цивільного населення; реалізацією спільних програм України та міжнародних донорів для направлення на лікування реабілітацію закордоном; спрощенням процедури продовження інвалідності, але ускладненням процедури отримання інвалідності.

Література:

1. Соціальна реабілітація дітей з обмеженими можливостями URL. <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12302>
2. Фурман А.В., Підгурська М.В. Історія соціальної роботи: [навчальний посібник]. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 174 с.
3. Кравченко М.В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні URL. <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf>
4. Бутрин-Бока Н. С. Історія становлення законодавства щодо правового становища дітей-інвалідів на теренах України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 22-24.

¹⁹ Відповідь Державної служби з надзвичайних ситуацій від 8 липня 2022 р. № 03-3463/162-1 на запит НАІУ

²⁰ Листи-відповіді на запит НАІУ від регіональних органів влади.

5. Коробенко Н. П. Пенсійне забезпечення по інвалідності в солідарній пенсійній системі України: монографія. К.: Вид-во Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 2011. 170 с

6. Центральний Державний Архив Вищих Органів Влади України. Ф. 348. Оп. 3. Спр. 31. Арк. 7.

7. Гордієнко Г.М. Заходи Радянської держави щодо соціального забезпечення інвалідів Вітчизняної Війни в УРСР в 1942 – 1948 рр. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2008. №2. С. 26-32

8. Центральний Державний Архив Вищих Органів Влади. Ф. 2. Оп. 14. Спр. 3556. – Арк. 21.

9. Кожура Л.О. Публічне адміністрування права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я: дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук зі спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2021. 367 с.

References:

1. Sotsialna rehabilitatsiia ditei z obmezhenymy mozhlyvostiamy [Social rehabilitation of children with disabilities] Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12302> [in Ukrainian]

2. Furman, A.V., Pidhurska, M.V. (2014) Istoriia sotsialnoi roboty [History of social work]: [navchalnyi posibnyk]. Ternopil: TNEU. 174 s. [in Ukrainian]

3. Kravchenko, M.V. Aktualni problemy sotsialnoho zakhystu invalidiv v Ukraini [Actual problems of social protection of the disabled in Ukraine] Retrieved from <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf> [in Ukrainian]

4. Butryn-Boka, N. S. (2019) Istoriia stanovlennia zakonodavstva shchodo pravovoho stanovyshcha ditei-invalidiv na terenakh Ukrainy [The history of the development of legislation regarding the legal status of disabled children in the territory of Ukraine]. Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii - Actual problems of domestic jurisprudence. № 6. S. 22-24. [in Ukrainian]

5. Korobenko, N. P. (2011) Pensiine zabezpechennia po invalidnosti v solidarnii pensiinii systemi Ukrainy [Pension insurance for disability in the solidarity pension system of Ukraine]: monohrafiia. K.: Vyd-vo Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy - Publication of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine, 2011. 170 s. [in Ukrainian]

6. Tsentralnyi Derzhavnyi Arkhyv Vyshchychk Ohaniv Vlady Ukrainy [Central State Archive of the High Authorities of the Government of Ukraine]. F. 348. Op. 3. Spr. 31. Ark. 7. [in Ukrainian]

7. Hordiienko, H.M. (2008) Zakhody Radianskoi derzhavy shchodo sotsialnoho zabezpechennia invalidiv Vitchyznianoï Viiny v URSR v 1942 – 1948 rr. [Measures of the Soviet state regarding the social welfare of disabled people of the Patriotic War in the Ukrainian SSR in 1942 - 1948.]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*. - Science. Religion. Society. 2008. №2. S. 26-32. [in Ukrainian]

8. Tsentralnyi Derzhavnyi Arkhyv Vyshchychk Ohaniv Vlady [Central State Archive of the High Authorities]. F. 2. Op. 14. Spr. 3556. – Ark. 21. [in Ukrainian]

9. Kozhura, L.O. (2021) Publichne administruvannia prava osib z invalidnistiu na okhoronu zdorovia [Public administration of the right of persons with disabilities to health care]: dys. na здоб. наук. ступ. докт. yuryd. наук зі spets. 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo. – Universytet mytnoi spravy ta finansiv, Dnipro, 2021. 367 s. [in Ukrainian]